VITA

Felértékelni az agrárgazdaságot?

Romány Pál

„…ahhoz, hogy egy társadalom a puszta létfenntartása fölé tudja emelni a fogyasztási szintet, s hogy a munkaerő jelentős hányadát átcsoportosíthassa más, potenciálisan termelékenyebb tevékenységszférákba, előzőleg emelkednie kell a mezőgazdasági termelékenységnek."

Rondo Cameron (1993)[1]

Kulcsszavak: helyzetértékelés, szavak vagy tettek, felkészültség, válaszok.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A mezőgazdaság a pénzügyi szektortól eltérően nemcsak profitot, hanem új értéket is képes létrehozni. A magyarországi agrárgazdaság nyomasztó gondjai ellenére is rendelkezik azokkal az alapvető feltételekkel – föld- és vízvagyonnal –, melyre alapozva hozzájárulhat a nemzetgazdaság gondjainak enyhítéséhez.

Ehhez azonban már nem csak szavak, hanem alkotó tettek kellenek, változtatás és változtatni tudás szándékával.

BEVEZETÉS

A mottóban idézett tételt – egykori világgazdasági összefüggésekben – a *Yale Egyetem* gazdaságtörténész professzora szögezte le egyik könyvében. Az élelmiszerimportot külön témának tekintette, hiszen annak kockázata, szerepe sokféle feltételtől függően nagyon változatos lehet. A történelem figyelmeztet arra is, hogy a veszély – az élelmezési válság, az importkényszer – bármikor előállhat, hiszen a „mindennapi kenyér" nem halasztható szükséglet, mint egy új autó beszerzése, vagy hasznot ígérő banki „termék" vásárlása, vagy egy „álomutazás" megvalósítása. Ez utóbbiak, s hasonló „ágazatok" mégis mintha nagyobb figyelmet, megbecsülést kapnának századunknak sok országában, mint az elsőrendű szükségletek. „A pénzügyi szektorba való befektetéssel az a probléma – olvasható ma már –, hogy profitot ez is termelhet, de nem hoz létre új értéket – mivel azt csak az ipar, a mezőgazdaság vagy a szolgáltatás hozhat létre."[2] Igen, ha pl. van mezőgazdaság, élelmiszeripar, kert- és erdőgazdaság, azaz: megművelt termőföld, vagyis agrártermelés, s beleértve a kellő állattenyésztést is. Hozzáértő, jó gazdálkodás, versenyképesség esetén ez a természetes.

1. HOL TART MOST MAGYARORSZÁG?

Az agrártermelésben (is) a legfontosabbnak tekinthető, hogy *milyen felkészültségű, készségű emberek alakítják*, formálják a termelési-gazdálkodási folyamatokat, milyen tudással, eszközzel rendelkeznek céljaik eléréséhez? A felvázolható kép ellentmondásos, kiegyenlítetlen. Termé-

[1] Rondo Cameron (1994): A világgazdaság rövid története. Maecenas K. 362. o. (Kiemelés: R.P.)

[2] Walden Bello (2008): Bevezetés a Wall Street összeomlásába. Eszmélet, 80. sz. 65. o. (Kiemelés: R.P.)

szetesen a mezőgazdaság sohasem volt – s nem is lesz – egy homogén üzem, egyszerre található volt ott extenzív és intenzív, kicsi- és nagyüzem is, de *a jelenlegi kép* – főleg a jövőt tekintve – *nyugtalanító*.

Két körülmény különösen figyelmeztető. *Az egyik az agrárnépesség apadása*, amely nem fogható rá a műszaki-technikai haladásra, nem egyszerűsíthető le a termelékenység javulására sem. A legutóbbi hivatalos adatok szerint a mező- és erdőgazdaságban foglalkoztatottak száma 182 900 volt, vagyis az összes foglalkoztatott 4,7%-a (élelmiszeriparral együtt: 8,1%). Több nyugat-európai országban ennél kisebb az agrárnépesség aránya – olvassák az aggódók fejére a „mindentudó" kritikusok. Ám figyelmen kívül hagyják, hogy a szűkített egybevetés torzít, mert a példáknak emlegetett országokban a magyarországinál pl. nagyobb a népsűrűség, adott esetben így az agrárnépsűrűség is, több a gyepterület stb.

Nem szorul bizonyításra, hogy nem a százalékos arány dönti el a megoldható termelési szerkezetet (pl. az öntözött kertészeti kultúrák nagyságát), hanem az, hogy 100 hektár művelt területre csak 3-4, vagy akár 10-12 mezőgazdasági foglalkoztatott jut-e adott területen, illetve országban. És milyen képzettséggel, milyen infrastrukturális háttérrel. Nálunk az előbbi számot adja a „százalék", de máshol akár a többszörösét is, a kisebb százalékmutató ellenére, a nagyobb népsűrűség bázisán.

A másik figyelmeztető körülmény az agrártermelés extenzív irányú szerkezete, egyszerűen: az ágazati arányok. Magyarországon egy teljesen indokolatlan mértékű eltolódás következett be az állattenyésztés és a növénytermelés között, az előbbi terhére. Nem csupán a közlegelők, a gulyajárás stb. szűnt meg, hanem – falvak sorában – az állattartás is. A Dunántúl méretű Dánia vagy Hollandia háromszor-négyszer nagyobb sertésállománnyal rendelkezik, mint az egész magyar mezőgazdaság. Az egységnyi agrárterületre jutó állatállomány méretében még nagyobb az eltérés az előbbiek javára.[3] Ausztria szarvasmarha-állománya mintegy háromszorosa a magyarországinak. Tehénállományunk (tej- és húshasznosítású) összesen alig több 300 ezernél, történelmi mélypontra süllyedt. A tejellenőrzésben tartott tehénállomány létszáma tíz évvel ezelőtt még 271 849 volt, 2009-re 191 721. A 921 tenyészet pedig 555-re apadt.[4] „Érdekességként": az egyéni gazdaságokban 98 ezer tehenet tartottak 2007-ben nálunk országosan, és 96 920 traktorral rendelkeztek ugyanott. Minden tehénre egy traktor? Ráadásul import?

2. A HIÁNYZÓ AGRÁRINTEGRÁCIÓK

Magyarország gazdálkodói integrációra törekedtek már a XIX. századtól fogva. *Széchenyi István* nagy egyesület(ek), gazdaszövetségek alakulását vizionálta, *Károlyi Sándor* gróf (franciaországi emigrációjából hazatérve) a szövetkezeti összefogást szorgalmazta, *Darányi Ignác* földművelésügyi miniszterrel egyetértésben. A XX. század viharai megtépázták az együttműködés különféle formáit. Alig maradt valami a dán példára emlékeztető, vagy az ún. magyar agrármodellt idéző szövetkezetekből. Új formát öltöttek, többnyire más célt is követnek az egykor sikeres, külföldiek által is tanulmányozott termelési rendszerek, vertikális integrációk is.

A tudományos kutatás-oktatás bázisain sem épültek ki erős, a megváltozott viszonyokhoz adekvát, tartósan sikeres, azaz nem csak demonstrációval feltűnő szervezetek. A feldolgozóipar, valamint az ag-

[3] V.ö. Gazdálkodás, 2008. 6. és, 2009. 1. sz., *Csáki Csaba, Udovecz Gábor és munkatársaik* tanulmányai.
[4] Hírlevél, Gödöllő, ÁTV Kft. 2009. 1. sz.

rárkereskedelem különél (ha él) az agrártermeléstől. Struktúrája, alkalmi érdeke is más. Egy levegőt szív velük – mondják a „beszállító" sokasághoz tartozók –, de másképpen lélegzik a gyár is, az áruház is. És előfordul, hogy a „levegő" is más lesz. Az átvevő, a feldolgozó, a forgalmazó – elköltözik, bezár. (A profitot többnyire már előbb „elköltöztette".) Az agrártermelő ezt nem teheti, termőföldjét nem helyezheti át más égtájra, más országba, s nincs kulcsa sem, amivel – jobb időben – kinyithatná előbbi üzemét. A természeti folyamatok saját törvényeik szerint zajlanak…

Vagyis: a nem művelt föld parlaggá minősül, más hasznosításra szolgál, sőt terhessé, károssá válik, még a létezése is. Mindenesetre már nem a várható termése okán tartják számon. Az „átalakulásnak" természetesen nem ez az egyedüli változata. Sokféle a közbenső, az átmeneti változat. Lehetséges fokozatos leépítés is – mint az iparban –, de az újraindítás, a vertikum újjászervezése, felépítése mindenkor nehéz és időigényes feladat. Elegendő utalni XX. századi történetünkre, amikor a vasúti hídjaink újjáépítése előbb megtörténhetett, mint az élelmiszer-jegyrendszer megszüntetése. Vagy arra, hogy a század utolsó évtizedének teljes időszaka kevés volt arra, hogy az ország állatállománya (számosállatban kifejezve) elérje az 1980. évi színvonal – a 3 milliós nagyság – 50%-át![5]

A XXI. század így olyan passzívákkal kezdődött az agrártermelésben – s vele az agrártársadalomban, valamint a gazdaságban –, amelyeknek a felszámolása már halaszthatatlan! Magyarország tartozik önmagának, nemzeti múltjának, Európának is azzal, hogy szigorú rendbe rakva teendőit, hozzálásson létező „pótvizsgáinak" abszolválásához. Legalább a mezőgazdaságban, s mielőbb.

3. A „SZAVAK EREJE" MÁR KEVÉS

A magyar agrártermelés rendelkezik – elvi! – lehetőségekkel ahhoz, hogy válságos időben is érdemben hozzájáruljon a társadalmi-gazdasági gondok enyhítéséhez. Sőt arra is képessé tehető, hogy bővítse a foglalkoztatottak körét, nagyobb mértékben járuljon hozzá a nemzeti jövedelem termeléséhez, a nemzetgazdaság stabilizálásához. Ne veszítsen újabb időt!

A legelső feltétel ehhez annak a lebecsülő szemléletnek a visszaszorítása, amely az agrárgazdasági lehetőségeket, általában a falut, a „parasztot" leszólja, az elmaradottsággal azonosítja. Régóta kísért ez a szellem Magyarországon. A harmincas évek szociológiai-szociográfiai munkái hűen tükrözték ezt. Ám azt is, hogy abban a közegben is voltak, akik látták – mint *Móricz Zsigmond* 1940-ben –, hogy „Új generációt kell teremtenünk: amely képes legyen a modern mezőgazdaságra, a mezőgazdasági iparra, a szövetkezésre, s így a mai életnek megfelelő szervezett munkára."[6]

Voltak közgazdászok, akadémikusok, akik a nemzeti vagyon elemei között az első helyre a földbirtokot állították (a vagyon egyharmadát képviselve), a második harmadba sorolták az épület és egyéb ingatlanokat, s a nemzeti vagyon utolsó harmadában számoltak az ingó javakkal és a külfölddel szembeni követelésekkel.[7] A föld számított a legfontosabbnak. A számítási módszerek, adatok és arányok természetesen változhattak – s változtak is – az elmúlt évtizedekben, de a termőföld szerepe, s használatának miként je, fontossága nem csökkent, hanem növekedett. Magyarország olyan európai ország lett, amelyben – az ország összes területéből –a legnagyobb arányt képvisel a termő-, azon

[5] Századok statisztikája, KSH, 2001.
[6] Móricz Zsigmond (1940): Népfőiskola. Kelet Népe, 1940. 4. sz.
[7] Mátyás Antal szerk. (1994): Magyar közgazdászok a két világháború között. Akadémiai Kiadó, Budapest, 116. o.

belül a mezőgazdasági terület (9,3 millió hektárból – a kettő együtt – 7,7 millió hektárt). Relatív felelőssége is nagyobb tehát, hiszen az agrárgazdaság teljesítménye iránti igények világszerte megkétszereződtek és tovább emelkednek.

Mindennek következménye alig látható a hazai gazdaság- és agrárpolitikában, a földügyek gyakorlati kezelésében. A jogalkotásban és -alkalmazásban pedig mintha ellenkező törekvések érvényesülnének.[8] Magyarország termőföldje pedig – földrajzi fekvése, klimatikus viszonyai stb. okán – olyan kincset képez, amelynek megőrzése, az arról való gondoskodás minden nemzedék föltétlen kötelessége. Függetlenül attól, hogy az éppen alkalmazott GDP-számítás hogyan és mennyi százalékra taksálja azt.

Sokan felismerik ma már a Földön, hogy *a második közös kincse az emberiségnek a vízvagyon*, amelyben szintén nem szűkölködik Magyarország. Volt idő, amikor jól is kamatoztatta. Maradt is még belőle, nálunk is, szomszédainknál is. Van belőle napi fogyasztásra, ivóvízként, öntözésre, ipari célokra, energiatermelésre. Vízi útnak, sportolásra, hévíznek-gyógyvíznek is – de mindezek mai hasznosításának mértéke nagyon is különböző fokú. Az elmaradások pedig – nem egy esetben – a „magyar félnél" lelhetők fel. Megállapodásokból való kihátrálás (Vaskapu, Bős–Nagymaros stb.) formájában, kellő együttműködés hiányában, vagy más módon. Döcög az információ áramlása is az országok között. A *Duna Bizottság* pedig Budapesten székel. A világ számos országa sorra építi – és sikerrel hasznosítja – a „fehér szén" bányáit, erőműveit, hajókikötőit, vízi országútjait. Mi azt követnénk továbbra is, hogy „Ugocsa non coronat"? Volna pedig más is, követésre, figyelemre igazán érdemes. *Kálti Márk* a XIV. században írta a Képes Krónikában: *„Akié a föld, a víz, a fű – azé minden!"* Jóllehet a hármas jelkép ma már sok egyebet is takar, ám a lényeget is kifejezi. Nem volna jó elfelejteni…

A „fű" természetesen akkor válik nagy értékké, ha átalakul, ha átformálható helyben fogyasztható, vagy forgalomba hozható agrártermékké. Volt idő, amikor keresetté vált a „helybe ment" magyar áru a Pó-síkságon is, a lengyel vajdaságokban is, vagy Bécsen túl, a Nyugat váraiban, városaiban. Fogyasztották Keleten és Délen is, ha – háborúskodás helyett – *az áruforgalom* kapott teret. Miért ne lehetne újból keresett, számon tartott a magyar *agrárexport* Európában, – s a mai jó szállítási feltételek mellett – a világ más országaiban? Nem rajtunk múlna, hogy keresetté váljék, *pontosan, vállalt határidőre ígért minőségben érkezzék?* S még mennyi feltétel, amelynek teljesítése mindenkor elengedhetetlen, nem vehető félvállról. Sohasem negligálható egyetlen partner sem, valamiféle büszke(?) kiszólással vagy azzal, hogy *„a magyar nem egy kereskedő fajta"!* Csinálják hát „mások"?

4. FELKÉSZÜLTÜNK-E?

Akár termőföldünknek – és gyümölcsének – jobb hasznosításáról, akár vízvagyonunk és más természetföldrajzi adottságunk korszerű, okosabb kamatoztatásáról, akár azok előnyösebb forgalmazásáról, bevételeink növeléséről legyen szó, visszatérő, indokolt kérdés: felkészült-e, tudja-e végezni mindezt a magyar társadalom, agrárgazdaságunk a XXI. század követelményei szerint? Egyértelmű a válasz: minden résztvevő nem, a tájékozatlanság, felkészületlenség tengerében csak a kiemelkedő szigetek jelentik a reményt. A tudás szigetei azonban összefüggő területté változtathatók, ha mindenhol, mindenki vállalja és elvégzi ebben a ráháruló részt. Ezt azonban felismerni és teljesítését megszervezni kell. Közösen. Kitartó, folyamatos, tu-

[8] V.ö. Tanka Endre, A falu, 2008. 4. sz.

datos szellemi építkezéssel. Nem szoktunk ilyenben jeleskedni. Magányos próféták országa vagyunk… Igehirdetőkkel, kevés cselekvéssel. És másról, másokról mondott, esetenként akár tudományosnak látszó véleménnyel, ingatag, hamis állításokkal is… Néha mintha újfajta liszenkoizmus jelentkezne.

Változni és változtatni kell tudni. Életet lehelni a beharangozott regionális tudásközpontokba, a kamarai és más szervezésű tanfolyamokba – ha már elhalt a falurádió, az arany- és az ezüstkalászos gazdaképzés, a vasárnapi gazdakör is. Kár értük. Ami maradt: fogyatkozó számú szaklap, hajnali – állami pénzből nyújtott – hézagos tájékoztatás. Ezen a „vetélkedőn" többnyire a jószágetetés, vagy – a vasárnapi kistermelőknél, azaz a napi utazóknál – a korai ingázás parancsszava győz…

Azt már említeni is alig indokolt, hogy még idegen nyelvekből is tudni kellene valamit. Iskoláinkon, nyelvtanárainkon, „társtalan" nyelvünkön múlna, hogy ennyire elmaradtunk (ebben is)? Menynyire örülnek pedig vevőink, vendégeink, ha szavaikat megértjük, s válaszolni is tudunk. Akár egy tanyai fogadóban! S ha nem gondoljuk (mondjuk), hogy miért nem tudnak ők a mi „világnyelvünkön"? (A dánok, a finnek sem gondolják, de beszélik mások nyelvét is.) Ez is volt pedig valamikor (kedvcsinálónak?); TV nyelviskola. Elfújta a szél… Mint a tudásalapú társadalmat. A világ más tájaira.

A világháborús nagy pusztulást látva – 1946-ban – a *Puszták népe* írója így kiáltott fel: „Elvész az a nép, amely nem szerzi meg a tudás fegyvereit. Mert arra még nem volt példa a Földön, hogy az okosabb – akár emberről, akár néprétegről, akár nemzetről essék szó – ki ne forgassa a butábbat, ha a lélek már ráviszi." (Kiáltvány a parasztság művelődése ügyében).[9] És rávitte, ráviszi…

Hat évtizednél is több múlt el, s elment már ősei után *Illyés Gyula* is. Felkiáltása, figyelmeztetése még érvényesnek tekinthető napjainkban.

5. VÁLASZOLNI KELL, ÉRTHETŐEN

A kérdésekre lehetőleg ott és akkor indokolt válaszolni, ahol és amikor megfogalmazódnak. E gondolatsor elején kérdésként áll, hogy *szükséges-e felértékelni a mezőgazdaságot, az agrárgazdaságot?* A válasz talán az lehetne – az előzőekben leírtak alapján is –, hogy a reálgazdaságot kell felértékelni, a javak előállításáért és elosztásáért végzett, felvállalt munkát, s akkor a helyére kerülhet az agrárgazdaság is.

Magyarországon ebben az összefüggésben bőven van tennivaló. A nagybetűs Fogyasztó – ha kedvére tud vásárolni, s ez mondható el a határok nélküli Európai Unióban – mást lát, mint amit tudnia lehetne, s kellene. Azt tudniillik, hogy beszerzési lehetőségeit olyan világpiac teremti meg, olyan gazdasági-érdekeltségi háttér alakítja, határozza meg, amelynek látóköréből jórészt hiányzik már a hazai gazdaság. Az, amely számára – a hazai fogyasztó számára – karnyújtásnyira van csupán, és számtalan formában szubjektíven is összekapcsolódnak – vagy éppen szétválnak. A személytelenség azonban – a globalizált világban – új, más dominanciának nyit teret.

Értékelniük kell pedig egymást, akár mindennap találkozhatnának. Az agrárpolitikával is, illetve hatásaival, eredményeivel is. Tegyék is meg, a maga helyén értékeljék, becsüljék ezt a lehetőséget. Látva, értve (?) közben a világot is, amelyben élünk.

[9] Kiáltvány… Köznevelés 1946. 16. sz. Közli: Forrás, Kecskemét XVI. évf. 1984. dec. tematikus szám a népfőiskolákról (Kiemelés: R.P.)